

6. Batı Afrika'nın Arapça ile Ele Alınan Romanların Önemli Ortaya Çıkma ve Gelişme Faktörü Olarak Tercüme Hareketlerine Genel Bakış¹

Abdul Samed YAKUB²

APA: Yakub, A. S. (2025). Batı Afrika'nın Arapça ile Ele Alınan Romanların Önemli Ortaya Çıkma ve Gelişme Faktörü Olarak Tercüme Hareketlerine Genel Bakış. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (44), 72-89. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14629468>

Öz

Batı Afrika'nın Araplar ve Arapça ile olan ilişkisi, VII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Mes'ûdî, Gana İmparatorluğu'nun ilk hükümdarlarının Arap kökenli olduklarını belirtmektedir. Bu çalışmada, Batı Afrikalıların Arapça ve Araplarla olan ilişkileri ile Batı Afrika'da Arapça yazılmış bazı eserler incelenecektir. Ayrıca, kadim eserlerden beslenen ve XX. yüzyılın sonlarına doğru kendini göstermeye başlayan Batı Afrika Arapça romanının doğuşu ile bölgedeki romancılar ve romanlarına dair bilgiler verilecektir. Batı Afrika Arapça romanının ortaya çıkmasında önemli bir etken olan tercüme hareketleri de bu bağlamda ele alınacaktır. Çalışmamız, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, Batı Afrika'da Arapçanın tarihi incelenecek; birinci bölümde Batı Afrika'da Arapça romanının doğuşu ve romanların ele aldığı konular ele alınacak, ikinci bölümde ise Batı Afrika'da Arapça yazılmış romanların ortaya çıkışı ve gelişiminde önemli bir faktör olarak tercüme hareketleri tartışılacaktır. İngilizceden Türkçeye çevrilmiş birçok roman bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Batı Afrika'daki Arapça romanını Türk okuyucularına tanıtarak, o romanların gelişimine katkı sağlayan faktörlerden biri olan tercüme sürecini vurgulamaktır. Ayrıca, bu bağlamda Arapçadan Türkçeye yapılacak çevirilere teşvik etmek de hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Batı Afrika, Batı Afrika Arapça romanı, Batı Afrika Tercüme Tarihi, Batı Afrika Arapça romancıları, Batı Afrika Arapça tarihi

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik İzni: Etik izin gerektirmeyen bir araştırmadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Ithenticate, Oran: %13

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 30.07.2024-**Kabul Tarihi:** 10.01.2025-**Yayın Tarihi:** 21.02.2025; DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14629468>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Tarafli Körleme

² Öğretim Görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu / Bursa Uludağ University, School of Foreign Languages (Bursa, Türkiye) **eposta:** abdulsamed@uludag.edu.tr, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0003-4557-086X>, **ROR ID:** <https://ror.org/03tg3eb07>, **ISNI:** 0000 0001 2182 4517, **Crossref Funder ID:** 501100007628

Overview of Translation Movements as a Significant Emerging and Development Factor of Arabic Novels in West Africa³

Abstract

West Africa's relationship with Arabs and the Arabic language dates back to the 7th century, Al-Mas'udi mentions that the first rulers of the Ghana Empire were of Arabic origin. This study, will briefly examine the relations of West Africans with the Arabic language and some works written in Arabic in West Africa. The West African Arabic Novel, which developed from the region's ancient Arabic works and emerged in the last years of the 20th century, and examples of novelists and their novels will also be analyzed. This article will also touch on the translation movements in West Africa as one of the essential factors that paved the way for the emergence of the West African Arabic Novel. The study comes in an introduction and two main chapters, the introduction briefly gives historical account of the Arabic language in West Africa, whilst the first chapter analyses the inception and History of Arabic Novel in West Africa, the second chapter discusses the role of translation in the emergence of Arabic Novel in West Africa. There are many novels translated from English to Turkish. Thus Our aim in this study is to introduce the Arabic novel in West Africa to Turkish readers and to state the need to properly introduce those novels from Arabic to Turkish in the future through translation, which is one of the factors that led to the development of those novels.

Keywords: West Africa, West African Arabic novel, History of Translation in West African, West African Arabic Novelists, History of Arabic in west Africa.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Ethics Approval: It is a research that does not require ethical permission.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Ithenticate, Rate: 13

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 30.07.2024-Acceptance Date: 10.01.2025-Publication Date: 21.02.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.14629468>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Batı Afrika'da Arapça Tarihi

Batı Afrika'nın Araplar ve Arapça ile olan ilişkisi, VII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Mes'ûdî, Gana İmparatorluğu'nun ilk hükümdarlarının Arap kökenli olduklarını ifade etmektedir⁴. Arapça, Batı Afrika'da devletler ve imparatorluklar tarafından yönetilen dönemlerde bölgenin resmi dili haline gelmiştir. İslam'ı benimseyen yerel halk, İslami ilimler aracılığıyla Arap harflerini öğrenmiş ve bu harfleri, kendi edebiyatlarında da kullanmaya başlamıştır.

Bu konuda Mustafa Belhâh şöyle güzel bir izahta bulunmuştur:

İslâm, Batı Afrika'ya girdiğinde bölgeye verdiği ilk hediye, Afrika edebiyatının Kur'ân-ı Kerim harfleriyle yazılmasıdır. Daha sonra Arap harflerine önem verilmiş, hatta bölgede insanlar arasında çeşitli yazışmalar ve antlaşmalar Arap harfleriyle yapılmıştır. Batı Afrika'da kurulmuş İslâmî devletler, kendi idarelerinde ve müesseselerinde bu harfleri kullandığından dolayı Arap harflerinin önemi daha da büyümüştür⁵.

Bölgede, yazılı edebiyat geleneğinden yoksun olan sözlü Afrika edebiyatı yazıya geçirilmiş ve Arap dili kullanılmaya başlanmıştır. 16. yüzyılda Ahmed Bâba, *Neylu'l-İbtihâc bi Tatrîzi'd-Dîbâc* adlı eserinde, bölgedeki âlimlerin biyografilerine dair önemli bir perspektif sunmuştur. 17. yüzyılda ise Abdurrahman es-Sa'dî, *Târîhu's-Sûdân* adlı eserinde Songay İmparatorluğu'ndaki kralların saltanat değişimlerini, kültürel ve siyasal durumlarını aktarmıştır. el-Fettâş ise *Târîhu'l-Fettâş* adlı eserinde, *Târîhu's-Sûdân* adlı eserin yazarının benimsediği aynı hedefleri gerçekleştirmiştir. 19. yüzyılda, Nijerya'nın kuzeyinde yer alan Hevsâ bölgesinde Osman b. Fûdî hareketiyle birlikte İslami yöntemlerle yazı yaygınlaşmış ve telif faaliyeti artmıştır. Bu dönemin en tanınmış telif edilen eserlerinden biri, Muhammed Bello'ya ait *İnfâku'l-Meysûr fi Târîhi Bilâdi't-Tekrûr* adlı eserdir. Afrika'da tarih ve edebiyat alanında yazılan eserler, yöntem açısından yukarıda bahsedilen eserlerle kıyaslanabilir.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, geçmişten günümüze kadar sosyal yaşamda ve dini konularda Arap dili kullanılmasına rağmen, siyasî meseleler, olaylar ve bölge tarihinin kayıt altına alınmasının ötesinde, folklor olarak adlandırılan atasözleri, hikâyeler, destanlar, halk tiyatroları, şarkılar ve türküler gibi unsurlarla ilgili Arapça yazılmış eserler neredeyse hiç bulunmamaktadır. Bu unsurlar, genellikle sadece sözlü geleneğe dayanarak, iki dudak arasında aktarılan ifadelerden ibaret kalmıştır. Bölge âlimlerinin zengin kütüphanelerde bıraktığı eserlerin çoğu, Arap İslam edebiyatının faydasına olan büyük çalışmalardır. Bunun başlıca nedeni, İslâmî ilimlerde derinleşmiş bu âlimlerin gayesinin İslam'a hizmet etmek olmasıdır. Mekâmâtü'l-Harîrî gibi bu coğrafyada okutulan bazı Arapça eserlerin, Afrikalıların kendi halk folklorlarını yazmalarına katkı sağlamadığı da söylenebilir. Bu sebeple, Afrika sözlü kültürünün derlenmesi çağrısında bulunan ve Afrikalı edebiyatçılar arasında tanınan millî yazar Amadou Hampâté Bâ (Amadu Hampate Bâ), bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "Afrika'da her yaşlı kişi öldüğünde, sanki keşfedilmemiş bir kütüphane yanmış gibidir"⁶.

XX. yüzyılın başlarında, yalnızca Arap harfleri kullanılarak Hevsâ diliyle yazılı metinler oluşturulmuştur. İngiliz araştırmacı Robert Sutherland Rattray, 1913 yılında Londra'da yayımladığı *Hevsâ Folk-Lore Customs Proverbs* (Hevsâ Folkloru ve Geleneksel Atasözleri) adlı eserinde, Hevsâ

⁴ Bkz: el-Mas'ûdî'den nakledilen bir rivayete göre Habeşistan'da bir Arap kökten geldiler. Bkz: Tarkhân, a.g.e, s. 22; es-Sa'dî, beyaz kökenli olduklarını ama hangi ırka bağlı olduklarını bilmediğini söylemiştir. Bkz: es-Sa'dî, 'Abdurrahmân, Târîhu's-Sûdân, Octave Houdas, Paris, 1981, s. 9.

⁵ Hanakoukou, Abdulmecîd İdris, *el-Harfu'l-Kur'ânî'l-Munemmet fi Mantkati İfrîkiyâ Cenûbi's-Sahrà*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sidi Mohamed Üniversitesi, Fas, 2015-2016, s. 64.

⁶ Hanakoukou, el-Harfu'l-Kur'ânî'l-Munemmet fi Mantkati İfrîkiyâ Cenûbi's-Sahrà, s. 179.

diliyle yazılmış bu metinlere dikkat çekmiştir⁷. Rattray'ın kitabında yer alan, Arap harfleriyle yazılmış bu folklor metinleri, Hevsâ kabilesinin İslamî, tarihî ve edebî kökenlerine dayanmakta olup, çoğunlukla masal veya destan niteliği taşır. Bu metinler, gerçek hayatla doğrudan ilişkisi olmayan olayları ve durumları konu almıştır⁸. Gine'deki Fûta Jallon literatürü, Fulfulde dili kullanılarak Arap harfleriyle yazılmıştır. Benzer şekilde, Senegal'deki Wolof dili ve Mali'deki Songay dili de Arap harfleriyle yazılmıştır⁹. Dolayısıyla, İslamlaşma ve Araplaşma, Afrika'nın kimliğinin yeniden tanımlanmasında Fransızlaşma ve İngilizleşmeden daha derin ve belirgin bir şekilde kendini göstermiştir¹⁰.

Günümüzde Arapça, bazı Batı Afrika ülkeleri de dâhil olmak üzere, Afrika kıtasında, Arap Yarımadası'ndakinden daha fazla kişi tarafından konuşulmaktadır. Ayrıca, Arapça, günümüz Afrika kıtasında en çok konuşulan en önemli dil haline gelmiştir¹¹.

Avrupa edebiyatının Batı Afrika'ya ulaşmasının ardından, hem Arap kültüründen etkilenen Afrikalı edebiyatçılar hem de Batı kültüründen etkilenen Afrikalı edebiyatçılar, roman türünde eserler vermeye başlamışlardır.

1. Batı Afrika'da Arapça Romanının Doğuşu

Modern Arap edebiyatında kurgusal geleneğin başlangıcı, Arapçada en-Nehda olarak bilinen kapsamlı bir yeniden canlanma ve kültürel özümseme sürecinin parçasıdır. Bu süreç, iki ayrı yaratıcı gücün ortaya koyduğu bir kaynaşmayı içerir. Bunlardan biri Arap edebî mirasının yeniden keşfi ve bundan 'neo-klasik' bir akımın ortaya çıkmasıdır. Diğeri ise, Avrupa kurgu eserlerinin Arapçaya çevirisi, uyarlanması, taklidi ve nihayetinde modern Arap kurgusunun yerli geleneğinin ortaya çıkışıdır¹².

Bu modern Arap edebiyatının (bazı) yerli örneklerine günümüzde verilen *er-rivâya* terimi, 1950'lere kadar yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmamıştır. Ayrıca, 1870'lerden 1940'lara kadar uzanan dönemde, *er-rivâya* kelimesi yalnızca romanları kapsamakla kalmamış, aynı zamanda hikâyeler, oyunlar ve senaryolar gibi diğer edebî türleri de içermektedir. Bu dönemde, *rivâya* ve *kıssa* gibi terimler arasında bir ayırım yapılmamış olup, aralarındaki günümüzdeki edebî veya teknik farklılıklar da mevcut değildi.

Örneğin, Heykel, 1929'da yayımlanan *Zeynep* adlı eserinin ikinci baskısının önsözünde, çalışmasına atıfta bulunurken *kıssa* terimini kullanırken; el-Cinân dergisi ise 1870'lerde, orijinal ya da tercüme edilmiş kısa öyküleri tanıtırken *rivâya* terimini tercih etmiştir¹³.

Tıpkı diğer edebî türler gibi, Arap romanı da modern romanın kusurlu bir versiyonu olarak, başlangıçta hikâye veya öykü şeklinde ortaya çıkmıştır¹⁴.

⁷ Bu folklor metinlerine vâkıf olmak için bkz. Rattray, Robert Sutherland, Hausa Folk-Lore Customs, Proverbs, Etc, Clarendon Press, Oxford, Londra, 1913, 2c.

⁸ Hanakoukou, a.g.e, s. 96.

⁹ Bkz: John. O Hunwick with the assistance of Ousmane Kane, Bernard Salvaing, Rüdiger Seesemann, Mark Sey and Ivor Wilks, Arabic Literature of West Africa (ALA), volume 4, the writings of Western Sudanic Africa. 2003, ss. 5-6

¹⁰ Mazrui, Ali, Afrikalılar, İnsan yayınları, İstanbul, 1992. Çev. Yusuf Kaplan, s. 40

¹¹ Bkz: Mazrui, a.g.e, s.39.

¹² Bkz: M. M. Badawi, Modern Arabic Literature, Cambridge University Press, 1992, p. 180; Karasu, Kâmil, Cezayir Arap romanının doğuşu ve gelişimi (1962-1992), Ankara Üniversitesi, doğu dilleri ve edebiyatları anabilim dalı Arap dili ve edebiyatı bilim dalı (yayımlanmamış doktora tezi), ss.39-40.

¹³ Bkz: Colla, Elliott. "How Zaynab Became the First Arabic Novel." *History Compass* 7 (2009): 214-225.

¹⁴ Bkz: Rahmi. Er, Modern Mısır Romanı-I (1914-1944), Ankara, Birinci Basım, Hece Yayınları, 2015; Karasu, Kâmil, Cezayir Arap romanının doğuşu ve gelişimi (1962-1992), Ankara Üniversitesi, doğu dilleri ve edebiyatları anabilim dalı Arap dili ve edebiyatı bilim dalı (yayımlanmamış doktora tezi); Sualihu Kone, e'rivayatu'l-'Arabiyyatu'l-mu'âsira, mukârana sosyo-

İlk sanatsal Arap kısa hikâyesi üzerine modern Arap edebi hareketi tarihçileri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Rus müsteşrik Krachkovsky, Alman Brockhelman ve Fransız Henry Pires, Muhammed Teymûr'un 1917 yılında *es-Sufûr* gazetesinde yayımladığı *fi'l-İtâr* hikâyesini sanatsal anlam taşıyan ilk hikâye olarak kabul ederken, *Abbâs İdır*, *Modern Arap Edebiyatında Kısa Hikâyeler* adlı eserinde, Arap edebiyatında ilk sanatsal hikâyeyi Lübnanlı yazar Mîâ'il Nu'ayme'nin 1914 yılında yayımladığı *Senetuhâ el-Cedîde* hikâyesine atfeder. Dr. Muhammed Yûsuf Necm ise Mîâ'il Nu'ayme'nin 1915 yılında yayımladığı *el-Âîr* hikâyesini ilk sanatsal kısa hikâye olarak görmektedir¹⁵.

Modern Arap romanı, (الرواية العربية الحديثة) didaktik romanlar kaleme alan Rifâ'a Râfi' et-Tahtâvî¹⁶, 'Ali Mubârak, Farah Antvân, Al-Manfalûti, İbrahim al-Mâzinî, Curcî Zeydân gibi yazarlardan sonra, Muhammad Husayn Heykel'in (1888-1956) 1914 yılında yayımlanan Zeynep adlı eseriyle başlamış ve Necip Mahfuz'un romanlarıyla devam etmiştir¹⁷.

Batı Afrika'da Arapça roman yazma deneyimi de tıpkı diğer edebi türler gibi, kusurlu bir hikâye olarak başlamıştır.

Bu deneyim, XX. yüzyılın son yıllarında, 1996'da Nijeryalı İsmail Ebu Bekir'in Sokoto Üniversitesi'nden lisans derecesi almak için yazdığı "*Eğitimin Temeli Ailedir*"¹⁸ adlı hikâyeye başlamıştır. Bazı araştırmacılar, Arapça romanın Batı Afrika'daki ilk örneğinin İsmail Ebu Bekir'in hikâyesiyle başladığını savunurken, diğerleri ise Batı Afrika'da Arapça romanın ilk deneyiminin, 1997 yılında Muhammed Awal Ebu Bekir'in yazdığı *منكرات إمام وخطيب في الجامعة* (Üniversitede Bir İmamın Anıları) başlıklı otobiyografisiyle başladığına inanmaktadır¹⁹. Bazı araştırmacılara göre, gerçek anlamda bölgede roman olarak kabul edilebilecek ilk eser, 2003 yılında Assayyid Sâlis Mai Unguva'nın Arap Dili ve İslami İlimler mezunlarının, sömürgecilerin elinde karşılaştıkları sorunları anlatan *لماذا بكرهوننا؟ (Bizden Neden Nefret Ederler?)* adlı çalışmasıdır²⁰. Öte yandan, Xavier, Oxford Üniversitesi'nin Arapça roman çalışmalarına dair kitabında, Somali, Çad, Mali, Nijerya ve Senegal gibi ülkelerdeki Arapça roman tarihi bölümünde, Nijerya'daki ilk romanı ele alırken, Camîl 'Abdullah'ın 2004 yılında yayımlanan *ادفع بالتي هي أحسن (Daha İyiyle Karşılık Ver)* adlı romanının bu alandaki ilk roman olduğu görüşündedir²¹. Bu bağlamda, Batı Afrika Arapça romanının 1996 yılında İsmail Ebu Bekir'in çalışmasıyla başladığı görüşündeyiz. Zira belirlediğimiz üzere, diğer ülkelerde olduğu gibi, bu bölgedeki roman da başlangıçta kusurlu bir hikâye olarak ortaya çıkmıştır.

Burada belirtmek gerekir ki, bu bölümde esas olarak yerel veya Avrupa dillerinden Arapçaya çevrilmiş romanlara değil, yerel yazarlar tarafından Arapça yazılmış romanlara odaklanılacaktır. Batı Afrika'daki din ve Arapça eğitimi almış bireyleri romanla tanıştıran ve Arapça roman sanatının gelişmesine zemin hazırlayan etkenlerden biri olarak, yerel ya da Batı dillerinden çevrilen romanlar, ilerleyen bölümlerde çalışmamızın konusu olacaktır.

na's-siyya, s.7

¹⁵ Bkz: Karasu, Kâmil, age, s. 45

¹⁶ 'Zeynep' romanıyla başlayıp Necip Mahfuz ile devam eden roman akımı kastedilmektedir. Bkz: Haj Muhammad, Majid, Çağdaş Arap romanında dini değerler, Van Yüzüncü yıl Üniversitesi, sosyal bilimler enstitüsü, 2019(yayımlanmamış doktora tezi), s.21.

¹⁷ Bkz: Haykal, Ahmad, tatavvuru'l-adabi'l-hadis fi Misir, 6.b, Dâru'l-ma'ârif, 1994, ss. 78-81; Alfahuri, Hana, alcâmi' fi târihi'l-Adabi'l-'Arabî el-hadis, 1.b, Beyrut, dâru'l-jil, 1986, s.26; Haj Muhammad, majid a.g.e, s.4-5

¹⁸ Bkz: İmrân, Kaba eş-Şîru'l-Arabî fi'l-Garbi'l-İfrîki, Kuliyetu'd-Da'veti'l-İslâmiyye. Libya, 2006-2007.(Yayımlanmamış doktora Tezi), I, s.50

¹⁹ Bkz: Alfadari, Habiba Yahya, *el-ibdâ-ul'fanni fir'-rivâyatî-nayjîriyya*, Kogi Üniversitesi, 2010, (yayımlanmamış doktora tezi). s. 60

²⁰ Amin, Başîr, *ar'-rivâya va'tticâhatuha fi'l-adabi'l-'Arabî An'-Nayjîrî*, Majallatu'l-'Âsima, 6.c, 2014, s.80

²¹ Bkz: Hassan, Wail S. *The Oxford Handbook of Arab Novelistic Traditions*, 2017, Oxford University Press, s. 415

Batı Afrika'da roman sanatının ilk yapı taşlarını koyanlar, Nijeryalı yazarlardır. Bu önceliğin nedeni, bazı Nijerya üniversitelerinin, genellikle son sınıf öğrencilerinin seçtiği bir konuda akademik araştırma yapmak yerine, mezuniyet projeleri olarak roman, öykü veya tiyatro yazmalarını kabul etmeleridir²².

Batı Afrika'da roman sanatının ilk ortaya çıkışından günümüze kadar başarılı bazı ünlü romanlar ve yazarlar şunlardır:

Tablo 1. Nijerya

Yazar	Roman	Yıl
ثالث مي أنغوا درمن إيا	لماذا يكرهونا	2003
جميل عبد الله	ادفع بالتى هي أحسن	2004
علي إسحاق نمدي	في قبضة العمال	2015
مرتضى عبد السلام الحقيقي	السنة رحلة الزهراء	2006 2012
حامد محمود الهجري	خادم الوطن	2008
حامد محمود الهجري	السيد الرئيس	2010
حامد محمود الهجري	دماء الحب تسيل	2010
حامد محمود الهجري	مأساة الحب	----
محمد أول أبوبكر	مذكرات إمام وخطيب في مناخ جامعي	1994/1999
آدم يحيى الفلاتي	على الطريق	-----
آدم يحيى الفلاتي	أهل التكرور	2009
آدم يحيى الفلاتي	راعي الغنم	2009
آدم يحيى الفلاتي	في جامعة الأرواح	2018
آدم يحيى الفلاتي	العودة	-----
علي بن عبد القادر العسلي	الرحلة	2006
علي بن عبد القادر العسلي	عبث الطفولة	-----
مرتضى أكويبيدي	في سبيل المجد	2012
أحمد أبوبكر عبد الله	أهل القرى	2014
لانسى حسن عثمان	إديوسنكريسي	2017
جامع أبونولا	آمال واقعية	----

²² Bkz: İmran, Kaba, a.g.e, s.50

جامع أبنولا	سجينة الضمير	-----
جامع أبنولا	الرئيس الذي لم يحكم	-----
عبد العزيز عبد الكريم	جميلة	2016
إبراهيم أحمد غمبيري	مجنون نعمى	-----
كمال الدين بلوغن	رحلة البحث عن الإنسان	2008
عبد البارئ أدبنتجي	الولد البار	-----
سعيد أحمد الرفاعي	العجيب والنجيب	-----
جمبا	من الورن الى تنبكتو	2009
إبراهيم عبد الله الإمام التتكووي الإلوري	فتاة أرغغ	2016
عبد الكريم عيسى جبريل	ليلى حبي	-----
محمد حبيب الله أبيودن	إدريس القروي	2015
أمين يهوذا زاريا	عصابة التخريب	2013
أمين يهوذا زاريا	بيبين خادمة من الجنوب	2013
حسين لون	بنات الربى	2013

Yazar	Roman	Yıl
Sâlis Mai Anġuva Durmın İyâ	Limâzâ Yekrahûnanâ?	2003
Camîl Abdullah	idfe' Bil-Letî Hiye Ahsen	2004
Ali İshâk Nemadî	Fî Kabadtil-'Umâl	2015
Murtadâ Abdullah El-Hakîkî	Es-Sene	2006
Hâmid Mahmûd El-Hicrî	Rehletü'z-Zahrâ	2008
Hâmid Mahmûd El-Hicrî	Es-Seyyidü'r-Reis	2010
Hâmid Mahmûd El-Hicrî	Demâü'l-Hubb Tesîl	2010
Hâmid Mahmûd El-Hicrî	Mâsâsetü'l-Hubb	---
Muhammed Evvel Ebu Bekir	Mudhakkirât İmâm ve Hâtîb fi Münehâc Câmi'î	1999/1994
Âdem Yahyâ El-Fîlâtî	'Ala't-Tarîk	---
Âdem Yahyâ El-Fîlâtî	Ehlü't-Tekrûr	2009
Âdem Yahyâ El-Fîlâtî	Râî'ü'l-Ghanem	2009
Âdem Yahyâ El-Fîlâtî	Fî Câmi'atü'l-Erwâh	2018
Âdem Yahyâ El-Fîlâtî	El-'Udûl	---
Ali bin Abdulkâdir El-Esli	Er-Rehlâ	2006
Ali bin Abdulkâdir El-Esli	'Abathü'l-Tufûlâ	---
Murtadâ Akûhîdî	Fî Sebîlî'l-Mecd	2012
Ahmet Ebu Bekir Abdullah	Ehlü'l-Kurâ	2014
Lânsi Hassan Osman	İdyûsenkrîsî	2017

Batı Afrika'nın Arapça ile Ele Alman Romanların Önemli Ortaya Çıkma ve Gelişme Faktörü Olarak Tercüme Hareketlerine Genel Bakış / Yakub, A. S.

Câmi' Ebû'ülâ	Emâlün Vâki'îye	---
Câmi' Ebû'ülâ	Secînetü'l-Demîr	---
Câmi' Ebû'ülâ	Er-Râisü'l-Lem Yuhkem	---
Abdülazîz Abdülkerîm	Cemîle	2016
İbrahim Ahmed Gambri	Mecnûn Nâmâ	---
Kemâl El-Dîn Belûgn	Rehletü'l-Bahsi 'An el-İnsân	2008
Abdûlbâri Edetinci	El-Veledü'l-Bâr	---
Sâid Ahmed El-Rîfâi	El-'Acîbü ve'n-Necîb	---
Jemba	Min İlorîn İla Tîmbiktû	2009
İbrahim Abdullâh El-İmam Et-Tenkûy El-İlôrî	Fatâtü Arğın	2016
Abdülkerîm İssa Cibrîl	Leylâ Habbî	---
Muhammed Habîbullah Ebîyûdîn	İdrîs El-Karavî	2015
Emîn Yehûzâ Zâriya	'Asâbetü't-Tehrîb	2013
Emîn Yehûzâ Zâriya	Bîbîn Khâdime Mîn el-Cenûb	2013
Hüseyn Lavan	Benâtü'r-Rabbâ	2013

Tablo 2. Senegal

Yazar	Roman	Yıl
أبو بكر إنجاي	الهاربات من الجنة	2018
أبو بكر إنجاي	جرمة ولكن	2015

Yazar	Roman	Yıl
Ebû Bekr İncây	El-Hâribât min el-Cenne	2018
Ebû Bekr İncây	Cerîme Ve Lâkin	2015

Tablo 3. Gine konakri

Yazar	Roman	Yıl
محمد الأمين جاني	فتنا عذراء كوناكري	2003 ²³
موسى كوناتي	أولاد حومتنا ²⁴	-----
موسى كوناتي	إلى بلاد المانو ²⁵	-----
موسى كوناتي	أمينة	2021
موسى كوناتي	القدر العائر ²⁶	2015
موسى كوناتي	دمعة الفوتاجالونية ²⁷	2015
محمد صالح جالو	البطل الزنجي	2021

²³ Bu roman 2003'ten beri yayımlanmamış ama Batı Afrikalı Üniversite öğrenciler arasında geniş bir şöhrete sahiptir. Üzerinde ve yazar hakkında yüksek lisans ve doktora tezler yazılmıştır.

²⁴ Yazarın blogunda zikredildi fakat yayımlanmamıştır: <http://drmkonate.blogspot.com/2015/11/blog-post.html#more>

²⁵ Yazarın blogunda zikredildi fakat yayımlanmamıştır: <http://drmkonate.blogspot.com/2015/11/blog-post.html#more>

²⁶ Yazarın kendi blogunda yayımlanmıştır: <http://drmkonate.blogspot.com/2015/>

²⁷ Yazarın kendi blogunda yayımlanmıştır: <http://drmkonate.blogspot.com/2015/>

محمد صالح جالو	مغامرات الولد الإفريقي	2022
Yazar	Roman	Yıl
Muhammed el-Amîn Câbî	Fentâ 'Azrâ' Konâkrî	2003
Mûsâ Kûnâtî	Evlad Hevmetinâ	----
Mûsâ Kûnâtî	Îlâ Bilâd el-Mânû	----
Mûsâ Kûnâtî	Amîna	2021
Mûsâ Kûnâtî	El-Kader el-'Âsır	2015
Mûsâ Kûnâtî	Dem'atü'l-Fûtâcâlûniyye	2015
Muhammed Sâlih Jâlo	El-Batal ez-Zencî	2021
Muhammed Sâlih Jâlo	Muğâmerât el-Veled el-İfrîkî	2022

Tablo 4. Mali

عمر الأنصاري	طبيب تمبكتو	2011
Yazar	Roman	Yıl
Ömer el-Ensârî	Tabîb Tîmbuktû	2011

Kapsamlı bir perspektif sunmak amacıyla Batı Afrika romanlarının ele aldığı konular ele alınacaktır. Ele alacağımız romanlar (10) şunlardır:

1. .2015) جريمة ولكن (Suç! Ama)/ Abubakar İncâyi:

Bu roman, Muhafazakâr Senegalli bir aile tarafından neredeyse yok edilecek masum bir aşk hikâyesi olan Leyla ve Râşid'in aşkı etrafında dönen sosyal gerçekçi bir romandır.

Leyla ve arkadaşı Meryem, muhafazakâr ailelerden gelmektedirler. Leyla avukat, Meryem ise piyanist ve ûd aşığıdır; ancak her iki ailede kökleşmiş bir gelenek nedeniyle mesleklerini icra edememektedirler, çünkü aileleri kızların eğitimini sadece dış zarafet olarak görmektedir.

Elektronik mühendisi olarak çalışan otuzlu yaşlardaki Râşid, Salem Kulübü'nün her yıl düzenlediği bir maskeli baloda Leyla'yı görmüş ve ona ilk görüşte âşık olmuştur. Râşid, Leyla'nın sokakta uğradığı bir hırsızlık olayından sonra ona daha da bağlanmış; olay sırasında Leyla'ya yardım etmeye çalışmış, ancak Leyla hırsız affedip ona hakkını helal etmiştir. Bu durum, Râşid'e Leyla'nın iyiliksever ve saf kalpli biri olduğunu göstermiştir. Leyla, gerginlik içinde evine döner ve akşam olur olmaz telefonu çalar. Telefonda Râşid olduğunu duyunca şaşırır ve telefonu asılı bırakıp Meryem'e koşar. Orada, Râşid'e telefon numarasını sızdırmanın Meryem olduğu haberini alır... Ve böylece aşk hikâyeleri başlamış olur...

Râşid ve Leyla evlenmek isterler, ancak Meryem'in babası Haşim, ailenin varlığını koruma amacıyla sadece akrabalarla evlenme geleneğine bağlı kaldığı için Râşid'in Leyla ile evlenme talebini kabul etmez. Leyla, bu sarsıcı karar karşısında, önce isyan etse de babasının buyruğuna yenik düşerek durumu kabullenir. Arkadaşının doğum günü partisinde Râşid'e kötü haberi verir. Ancak Râşid, Leyla'ya ailelerinden kaçma planı teklif eder. Ama Leyla bu planı kabul etmez; ailesiyle kalmayı ve geleneklere uyum sağlamayı tercih eder. Leyla, bu olayların ardından kuzeni Yusuf'la nişanlanmak gibi yeni bir sürprizle karşılaşır. Leyla, bu haberi sakın bir edayla karşılar, babasına kabul ettiğini belli eder; ancak kuzeni Yusuf'la görüşüp başka birine âşık olduğunu dile getirir ve ondan vazgeçmesini ister. Yusuf anlayışlı davranarak kabul eder ve Leyla'dan vazgeçer.

Leyla'nın babası, bir rüyasında Râşid ve Leyla'nın birbirleriyle evlenmelerini reddettikleri için kendilerini öldürmeye karar verdiklerini görür. Bu nedenle, yaptığına pişman olup hatasını düzeltmek için Râşid'in Leyla ile evlenme isteğini kabul eder. Sonunda Leyla ile Râşid evlenir ve herkes mutlu olur.

Yeni evliler Râşid ve Leyla, yataklarının üzerine konan bir mesaja şaşırırlar. Mesajın içeriği ise şöyleydi:

إياك أن تلمسها هي أختك وأنت أخوها!

Sakın ona dokunma (onunla yatma) çünkü siz öz kardeşsiniz.

Mektup, Râşid ve Leyla'nın doğduğu hastanede çalışan Aga adlı bir hemşire tarafından yazılmıştır. Râşid'in doğduğu gün, Leyla'nın annesi Cemile de doğum yapmıştır. Aga hemşire ve arkadaşı Zeynep, Râşid'in öldüğünü sanıp onun yerine Cemile hanımın çocuğunu koymayı planlamışlardır; çünkü Râşid'in annesi daha önce defalarca çocuk kaybetmiştir. Zeynep hemşire bunu yapmaya çalışırken, bebek Râşid aniden nefes almaya başlar ve onu beşiğine geri koyar. Asıl ölen bebek, Leyla'nın kardeşidir. Yani Râşid, annesinin oğludur ve Leyla ile akrabalık bağı yoktur. Böylece Râşid ve Leyla boşanma kararlarından vazgeçer ve aileleriyle birlikte mutluluk içinde yaşamaya devam ederler.

2. الهاربات من الجنة "el-Hâribât mine'l-Cenne" (2018. Cennetten kaçan kızlar)/ Abubakar İndiayi:

Bu roman, Afrika kadınlarının Arap ülkelerine göç etme sürecini ve orada cariye olarak kullanılmaları konusunu realist bir şekilde sunmaktadır.

Senegalli Abubakar İndiayi, bu romanda Batı Afrika'nın doğal kaynaklarını yeterince kullanamaması nedeniyle fakirlik ve sefalet içinde yaşayan bir kıta olmasından kaynaklanan, Afrikalı kadınların usulsüzce Avrupa'ya veya Arap Körfezi ülkelerine göç etmeleri ve yaşadıkları beklenmedik hayal kırıklıklarını ele almaktadır. Hikâyede Senegal'den ayrılan 'Fâm', 'Yasin' ve 'Kumbâ' adlı üç kız, iş bulmak için Arap ülkelerine gittiklerinde karşılaştıkları insafsız muameleleri Fâm'ın sözleriyle şu şekilde dile getiriyor:

Hikâye, beyin göçü ve insan kaynaklarının yurt dışına aktarılma alışkanlığını eleştirerek Afrika toplumlarına tepki göstermektedir. Medyanın yaptığı abartılar ve Avrupa ile Arap ülkelerinde yaşayan bazı kişilerin gerçek yaşamlarını gizleyip lüks bir hayat yaşıyormuş gibi anlattıkları yalanlar nedeniyle Afrikalıların bu bölgeleri tercih etmelerine karşı çıkar. Yazar, asıl cennetin vatan olduğunu vurgulayarak, insanların başka yerlere gitmek yerine kendi topraklarını geliştirmeleri gerektiğini ifade ederek Afrika toplumunu bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, bu romanda Senegal'in idari ve siyasi durumlarını da eleştirmektedir.²⁸⁰

3. أهل التكرور "Ehlu't-Tekrûr" (2009. Tekrûr Ahalisi)/Âdem Yahya el-Fullânî:

Bu roman, zenginlik için her türlü kötülüğün yaygın olduğu Nijerya toplumundaki siyasi değişimleri yansıtıyor. Roman, Tekrûr topraklarının geniş arazilerinin Tevârik²⁸¹ tarafından kolonize edilmesini, bu güçlerin işleri üzerindeki kontrollerini ve vatandaşlara yönelik baskılarını anlatıyor.

Roman, Tevâriklerin gece vaktinde Tekrûr'de bulunan Yelamlam şehrine girip oradaki halkı öldürdükten sonra Tekrûr'u ve yer altı kaynaklarını ele geçirmesini tasvir etmektedir²⁸². hikâyenin kahramanı Hâris, amcası sömürgecilerin tuzaklarına düşerek öldürüldükten sonra Tekrûr'u geri alana kadar defalarca sömürgecilerle mücadele etmiş ve Tekrûr beldesinin bağımsızlığını kazandığı günde vefat etmiştir. Romanda Tekrûr devletini sömürgeciden kurtarmak için birçok tuzaktan bahsedilir ve

bazı vatandaşların güç ve zenginlik uğruna açgözlülük yaparak kardeşlerine haksızlık ettikleri de anlatılmaktadır.

Burada yazarın, Hâris'in Tekrûr'un bağımsızlık sevincini yaşadığı günde vefat etmesini ön plana çıkarmasının nedeni, bir insanın yalnızca kendi zamanındaki insanların özgürce yaşaması için değil, gelecek nesillerin de özgürlük için mücadele etmesi gerektiğini vurgulamaktır.

4. السيد الرئيس “*es-Seyyidu'r-Ra'is*” (2010.Sayın başkan)/ Hâmid Mahmûd İbrahim el-Hicrî:

Bu roman, Mansur ve babasının hayat hikâyelerini anlatırken, Nijerya'da federal hükümet sistemine dayanan ve büyük öneme sahip iki döneme vurgu yapmaktadır. Birinci dönem, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın sonuna kadar uzanan süreçtir; bu dönemde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında büyük düşmanlık yaşanmıştır. 1970 yılında dinî ihtilafların patlak verdiği iç savaş buna örnektir. İkinci dönem ise 1970'li yıllardan günümüze kadar devam eden süreçtir. Bu dönemde Nijerya'daki Müslümanlar ve Hristiyanlar, dinî çatışmalardan uzak kalarak ülkenin gelişimini sağlamak ve toplumsal sorunlarla başa çıkmak için alternatif fikirler üretmeye çalışmışlardır.

Yazar bu romanda, Nijerya'nın bağımsızlığına kavuşmasına rağmen, ülkede ayrımcılık yapan sömürgecilik siyasetinin devam ettiğini ve yozlaşmış siyasi politikaların yayıldığını hüznle dile getiren Yoruba kabilesine mensup genç bir Müslüman olan İsmail'in hikâyesini anlatmaktadır. Hikâyenin kahramanı İsmail, kabileleri, gelenekleri, dilleri ve inançları farklı olan Nijerya toplumu arasında barış ve adalet ortamı sağlama ve toplumu vahdaniyet gölgesinde bir araya getirme hayalini taşımaktadır. Nijerya'da yaşayan Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki uçurumu kapatmak için üniversitede okurken Hristiyan bir kıza âşık olmuş, ancak bu gelenek farklılıkları nedeniyle onunla evlenmesine izin verilmemiştir; bu nedenle Hristiyan kızdan ayrılmak zorunda kalmıştır. Daha sonra, Havsa adından bir Müslüman kabilesinden gelen Rukiye adında bir Müslüman kızla evlenmiş ve Mansur adında bir erkek çocukları olmuştur. Kano'da büyüyen Mansur, babasının ana dili olan Yoruba dilini öğrenmek için Nijerya'nın güneyinde, *Yorubalıların* bulunduğu bölgede lise eğitimini tamamlamıştır. İsmail, oğlu Mansur'u üniversitede okuması için Londra'ya göndermiştir.

Mansur, Londra'da siyaset bilimi okurken bilgisayar mühendisliği bölümünde okuyan Nijeryalı Hristiyan Grace adında bir kıza âşık olmuştur. Grace, Mansur'un babası İsmail'in üniversitedeyken âşık olduğu ancak evlenemediği Hristiyan kadının kızıdır. Mansur ve Grace ülkelerine döndüklerinde evlenmeye karar verirler. Mansur durumu babasına anlattığında, daha önce hayalini gerçekleştiremeyen İsmail, Nijerya'da Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin boşluklarını doldurmak ve aralarındaki düşmanlığı yok etmek için oğlu Mansur'un Hristiyan bir kıza evlenmesini kabul eder. Kızı istemeye gittiğinde, üniversitedeyken âşık olduğu Grace'in annesiyle karşılaşır ve şaşırtıcı bir manzara ile yüz yüze gelir. Tecrübeli bir anne olarak Grace'in annesi, kızının inanç farklılığından dolayı sıkıntı çekeceğini düşündüğünden bu evliliğe başlangıçta sıcak bakmaz. Ancak zamanla her iki aile de Mansur ve Grace'in birbirini sevmesine saygı gösterir ve evlenmelerine mâni olmazlar.

Baba İsmail, hayal ettiği millî hedeflerini gerçekleştirememiştir; ancak oğlu Mansur, babasının çabalarının boşa gitmesini istemediği için ana vatanına dönmüş ve mücadeleye babasının kaldığı yerden devam etmiştir. Nijerya Devleti'nin başkanı olana kadar hükümette çeşitli makamlarda görev yapmıştır. Devlet başkanı olduğunda ise, Nijerya halkı arasında birliği sağlamak, devletteki yozlaşmış siyasi koşulları değiştirmek ve Nijerya'yı daha önce görülmemiş bir konuma getirmeye çalışmıştır. Böylece Mansur, babasının arzusunu gerçekleştirmiştir.

5. / في قبضة الغمالم / Memurların elindeki (2015.rüşvet)/ 'Ali İshak Namadi:

Bu romanda, Nijerya toplumunda yaygın olan sosyal meseleler ve özellikle polisler tarafından işlenen yanlış davranışlar ele alınmakta; ayrıca Afrika'nın birçok ülkesinde İslâmî eğitim gören Afrikalıların iş bulma konusunda yaşadıkları sıkıntılar da vurgulanmaktadır.

Bu romanın vakalarının çoğu polis memurlarıyla yollarda gerçekleşmektedir. Nijerya'yı mekân olarak seçen yazar, toplumdaki özellikle devlet memurlarındaki ahlaki bozulmayı açık ve sert bir dille eleştirmektedir. Yazar, Nijerya'daki güvensizliği ve adaletsizliği, romanın birinci derecedeki kahramanı 'Mûdî' ile hasımları ve ona yardımcı olan diğer karakterler aracılığıyla aktarmaktadır.

Mûdî, giderek kötüleşen devlet memurlarının topluma karşı davranışlarını değiştirmek ve sevgilisi 'Ummâ' ile evlenmek için polis akademisine katılmak isteyen bir İmam Hatip Lisesi mezunudur. Yazar, Mûdî'nin hayatını anlatırken iç çözümleme tekniğini kullanarak onun gelecekteki planlarını ortaya koymaktadır. Ne yazık ki Mûdî, adaletsizlik ve rüşvetle karşılaşmasının yanı sıra İmam Hatip mezunu olduğu için polis akademisine kabul edilmemiştir. Polis akademisi mülakatında uğradığı ihanet ve haksızlık nedeniyle polis olmaktan vazgeçip üniversite eğitimine devam etmeye karar vermiştir. Mûdî, roman boyunca üniversiteden mezun olana kadar önce okuldaki, ardından devlet dairelerindeki ve polislerle yaşadığı sıkıntıları, mahalle arkadaşları, televizyonda gördüğü insanlar ve komşularının başına gelen cinayet ve haksız yere tutuklama olaylarını eleştirel bir bakış açısıyla aktarmaktadır.

6. طبيب تمبكتو / Timbuktu'nun doktoru/ 'Umar el-Ensârî:

Malili yazar Ensari, bu romanda Mali, Nijer, Çad ve Nijerya'yı dolaşan bir ailenin hikâyesi üzerinden sömürge döneminden günümüze Tevârik (الطوارق) halkının macerasını anlatmaktadır. Yazar, romanda birçok Tamaşek (Tuareklerin dili) kelimesine yer vererek ve yerel alışkanlıkları ile gelenekleri tanımlayarak Tevârik kültürünün özelliklerini vurgular. Ayrıca, Sahra'da gerçekleştirilen Fransız atom testleri ve bağımsızlık döneminde Tevâriklerin Mali'de marjinalleşmesi gibi Afrika'daki sömürgeciliğin sonuçlarını da ele alarak, bu durumun Timbuktu'nun güneyindeki komşularıyla zor ilişkilere yol açtığını gösterir. Ancak Tuareklerin dış dünya ile ilişkileri her zaman olumsuz değildir; çok kültürlü bir ortamda yaşamakta ve Araplar, Hausa ve Fulani halklarıyla, ayrıca Sahra'nın Bornu ve Hoggar gibi diğer bölgeleriyle etkileşime girmektedirler. Ana karakter Muhammed, kuzey Mali'de çalışan ve onu asistanı olarak tutan Fransız Doktor Michele ile karşılaşarak batı dünyasının farklı bir yüzünü keşfeder. Sonunda, Tevârikler arasında Timbuktu'nun doktoru olarak tanınır.

7. على الطريق / Ale't-Tarîk (2008.Yolda)/ Âdem Yahya el-Fullânî:

Bu roman, Nijerya'da gerçekleşen Biafra iç savaşı (1967-1970) sırasında ve sonrasında Fulani kabilesinden bir gencin Ilorin şehrindeki eğitim sürecini anlatmaktadır.

Roman, Yoruba bölgelerindeki iç savaşları ve bunların halk üzerindeki etkilerini somutlaştırmaktadır. Özellikle savaş sonrası, çalışmaya hak kazanacak belgelere sahip olmadıkları için işsiz kalan askerlerin durumu dikkat çekmektedir. Ayrıca, roman eski usul medreselerdeki yaşamı ve oradaki bazı hocaların açgözlülüğünü, müfredat ve yöntem konusundaki anlaşmazlıkları, eski usul medreseler ile modern okullar arasında yaşanan çatışmaları da anlatmaktadır.

8. راعي الغنم / Râ'îl-Ġanem (2008Çoban) Âdem Yahya el-Fullânî:

Bu fantezi romanında, koyunlarıyla tarlasından geçen bir genci öldürdükten sonra köyünden kaçan Enes adlı genç bir adamın tuhaf hikayesini anlatmaktadır. Enes, bir ağacın altında uykuya dalar ve uyandığında ağaçların, taşların ve diğer her şeyin konuştuğu bambaşka bir dünyada olduğunu hisseder. Yakınlardaki bir köye gider ve orada birkaç yıl önce ölen kız kardeşi, babası ve nişanlısı Rahime ile karşılaşır. Onlarla yaptığı sohbetler, geçmişine dönüp bakmasını sağlar ve hayatında bilmediği, sebebini anlayamadığı bazı olayların ayrıntılarını keşfeder. Örneğin, tarlada öldürdüğü çocuğun, babasının ölümünden sorumlu olan Jallo'nun oğlu olduğunu öğrenir. Enes, sonunda bu hayat ile ahiret arasındaki bir mekânda kendisinin de öldüğünü ve konuştuğu insanlar gibi bir hayalete dönüştüğünü yavaş yavaş anlar.

9. الرحلة/er-Rihle (2009. Yolculuk) 'Alî 'Abdulkadir el-'Asalî:

Bu romanda, romancı Kuzey Nijerya'daki Sokoto'ya ve ardından Arap dili ve edebiyatı okuduğu Nijer'e seyahat etme fırsatı bulan İlorinli fakir bir genç olan Yahya'nın hikayesini anlatmaktadır. El-'Asalî, kendi ülkesi de dahil olmak üzere dünyayı keşfeden ve fakir öğrencilerin karşılaştığı zorluklarla yüzleşen genç bir çocuğun izlenimlerini ve heyecanını ortaya koymaktadır.

10. ادفع بالتى هي أحسن./ kötülüğü iyilik ile karşıla (2004) Cemîl 'Abdullah el-Kanavî:

Bu roman, kız arkadaşı Sâra'yı birkaç yıllığına terk etmek zorunda kalan Beşir adında genç bir Nijeryalı'nın hikayesini anlatıyor. Yokluğunda Sâra, onu beklemeyip en yakın arkadaşı Taju ile evlenir; oysa Beşir ona sadık kalır. Beşir daha sonra yeni bir hayata başlar ve başka bir kızla evlenir. Bir gün, Beşir'in müşterilerinden biri, Beşir'den Taju'ya büyük miktarda para teslim etmesini ister. Bu durum, Beşir'in hain arkadaşından intikam alması için iyi bir fırsat sunar; ancak Beşir, dindar, dürüst ve adil kalmayı tercih eder ve parayı Taju'ya teslim eder. Yazar, bu ahlaki romanda Kur'an'dan ilham alarak takvanın, sabrın ve doğruluğun gücünü göstermeye çalışır. Romanın başlığı Fussilet süresi, 34. Ayetten alıntıdır. 'İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel karşılıkla savmaya bak. O zaman göreceksin ki, aranızda düşmanlık bulunan kişi sanki candan, sınımsız bir dost oluvermiştir'.

2. Batı Afrika'nın Arapça İle Ele Alınan Romanlarının Önemli Ortaya Çıkma Ve Gelişme Faktörü Olarak Tercüme Hareketleri.

Burada, roman tercüme hareketlerine değinmeden önce, Batı Afrika'daki tercüme faaliyetleri hakkında kısaca bilgi veremeye çalışacağız.

Genel olarak, tercüme, Batı Afrika'da imparatorların döneminden beri vardı. Bölgede yabancılarla (Arap) yürütülen ticari faaliyetlerdeki yapılan tercüme hareketlerin yanı sıra, İbn Battuta'nın işaret ettiği gibi Mali İmparatorluğunda (MS 1230-1430) halkın Arapça verilen Cuma hutbelerini anlamak için bir tercümana ihtiyaçları olmuştur²⁸. Bu dönemdeki tercüme faaliyetlerinin Arapçadan yerel dillere sadece genel bilgi iletmek için kullanılan sözlü bir tercüme olduğunu söylemek mümkündür. Zira sözü edilen bu dönemde yazılı Arapça bir metni yazılı olarak yerel dile çevrilmesini ortaya koyan bir belgeye ulaşılmamıştır. Yani sömürgecilik dönemden önce, Batı Afrika'daki tercüme faaliyetlerin büyük kısmı sözlü olduğunu söylemek mümkündür.

Sömürgecilik ve sonrası dönemlerde Batı Afrika, İslamiyet'ten dolayı Arapçadan yerel dillere tercüme hareketlerine sahne olmuştur. Örneğin: Abdullah b. Fûdî'nin "Diyâ'ul-Hukm" eserini el-Haj Abubakar

²⁸ Bkz: İbn Battûta, *Tuhfetü'n-Nüzzâr*, dâru ihya-i'l-'ulûm, Beyrut-Lübnan, 1987, b.1, 2/699.

İmam "Hasken Mahukunta" olarak Havsa diline tercüme etmiştir²⁹.

Bu dönemde Batı Afrika'da tercüme ve yazarlık hareketi, edebî, ilmî ve dinî alanlarda faaliyet göstermiştir. Bu faaliyet sırasında Binbir Gece Masalları, Ebû Zeyd el-Kayravâni'nin Maliki Fıkhi risalesi gibi Arapça kitaplar Havsa diline tercüme edilmiştir. Ayrıca Kırk *Nevevî* metni gibi bazı İslami literatürlerin Arapça açıklamalarını veya yorumlarını da tercüme edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in anlamlarının ve tefsirlerinin tercümesini de Havsa diline yapılmıştır³⁰.

Burada asıl konuya geçmeden önce bölgedeki roman tercüme hareketlerinden bahsetmek isteriz, çünkü Batı Afrika'da batı diller ve Arapça ile roman yazmadan önce Latin harfleri kullanarak bazı yerel dillerde hikâyeler ve romanlar yazılmıştır. Bu yerel dildeki bazı çalışmalar Arapçaya çevrilmiştir. Nijerya'da Yoruba, Havsa ve İbo dillerinde XIX. Yüzyılın başlarında roman yazmaya başlanıyor ve bu tecrübeler o dönemde az olmalarına rağmen kayda değer eserler ortaya koymuştur³¹.

Yoruba dilinde, Daniel O. Fagunwa'nın yazmış olduğu beş (5) romanı da meşhurdur. Fagunwa'nın ilk romanı 1936 yılında "*Şeytanların ormanında cesur avcı*" adıyla yayınlanmıştır.

Bu romanın olayları, babası yetenekli bir avcı olan Akara Ajo adlı avcının etrafında döner. İnsanların hayatını tehdit eden tek gözlü bir leopar ile yaşadığı maceralar da dahil olmak üzere romandaki bu maceraların anlatıcısı kendisidir. Akara leopar ile güreşir ve onu öldürür. Eserde, Akara'nın yoldaşlarıyla birlikte ormanda korkunç bir canavarla savaşmaları, ölümler dünyasında delirmiş bir savaşçıyla savaşması ve onu yenmesi gibi maceralar yer almaktadır. Romanın sonunda bir kabile liderinin eşliğinde arkadaşlarıyla yedi gün boyunca dışarı çıkmış ve lider de onlara her gece barış ve refahın önemi hakkında bir masal anlatmıştır³². İşte bu roman Maşhûd Jimba³³ tarafından 2015 yılında Arapçaya çevrilmiştir.

Yoruba yazarı Fagunwa'nın meşhur beş romanını da³⁴ şöyle sıralayabiliriz:

1. *Şeytanların ormanında cesur avcı*: 1936 yılında yayınlanan bu roman, 1979 yılına kadar 25 kere basılmıştır. Halen Nijerya'nın güneyindeki bazı devlet okullarında okutuluyor³⁵.
2. *Allah'ın ormanı*: yayın yılı: 1940.
3. *Kamp kamışı*: 1949 yılında yazılan bu eser 1994 yılında Abdussalâm³⁶ tarafından Arapçaya *قصب المخيم* adıyla tercüme edilmiştir.
4. *İlebeji'de bir çingıraklı çınar*: 1954 yılında yayımlanmıştır. Abdulvahid Adebisi tarafından 2016 yılında yüksek lisans tezi olarak Arapçaya *المغامرة في غابة أليبيجي* adıyla çevirmiştir³⁷.

²⁹ Bkz: Hijâzî, *el-kalâm ra'-sumâl*, el-majlisu'l-a'lâ lis'-sakâfah, 2000, s. 14

³⁰ Bkz: Hijâzî, a.g.e, s.14

³¹ Bkz: Şaleş; Ali, *el-Adabu'l-İfrîki*, s. 131.

³² Bkz: Alfadari, Habiba Yahya, *el-'ibdâ'-ul'fanni fir'-rivâyatin'-nayıriyya*, s. 45 (yayımlanmamış doktora tezi).

³³ Nijeryalı Akademisyen (Prof.Dr.)

³⁴ Yayımlanmamış birkaç romanı da var.

³⁵ Bkz: Adebisi, AliyAbdulwahid ve diğerler, *Asâlibu't-tarjama fi'r-rivayatil'-Yorubaviyyatil'-Mutarjama ila'l-'Arabiyya*, İjaz Arabî dergisi, sayı, 3, no.2, 2020, s.180.

³⁶ Nijeryalı akademisyen (Doktor)

³⁷ Bkz: Lansi, Hasan Uthman, *Kadâya's-sardi fi b'adi'r-rivâyâti'l-maktûbati b'l-'Arabiyya fi Nayjiriya*, al-Wifâk uluslararası Üniversitesi, Nijer cumhuriyeti 2018, s.39(yayımlanmamış YL tezi).

5. *Tanrı gizemleri*: 1961 yılında yayımlanmıştır³⁸. Abdulhamîd Muhammad Ar'-Râjî bu romanı 2014 yılında doktora tezi olarak Arapçaya çevirmiştir³⁹.

Batı Afrika'nın en yaygın dili olan Havsa dilinde de batı diller ve Arapçadan önce de romanlar yazılmıştır. Bu konuda en meşhur çalışma, Nijeryalı el-Hâc Abûbakar İmam'ın (1911-1981)⁴⁰ sonradan "el-Kalâm ra'-sumâl" (söz sermayedir) olarak Mısırlı Mustafa Hicâzî es-Seyyid tarafından Arapçaya çevrilmiş olan "Magana jârîce" (3 cilt) adlı öykü koleksiyonudur. Kitabın Birinci cildi 1937 yılında, ikinci ve üçüncü ciltleri ise 1938 yılında yayımlanmıştır. Bu kitabın aslı, öncelikle devlet okullarında okuyan öğrencilere bir okuma seti projesiydi. El-hac Abubakar, bu kitabı 'Bin bir Gece Masalları', *Kelile ve Dimne*' gibi kitapların ışığında tavsiyelerle dolu öyküler yazmıştır. Nijerya'da yaşayıp Havsa dilinde doktorasını yapmış olan Mısırlı Hijâzî tarafından 2000 yılında bu koleksiyon Havsa dilinden Arapçaya çevrilmiştir⁴¹.

Abubakar İmam'ın Havsa dilindeki diğer edebî kitapları:

1. *Ruwan bagaja* (Roman-şifalı su): 2003 yılında Atık Abubakar Balârabe Arapçaya ماء الحياة adıyla tercüme etmiştir⁴²
2. *Tafiya mabûdin ilmi* (yolculuk ilmin anahtarıdır)

Burada eklemek gerekir ki, bazı Nijerya Üniversitelerinde, yukarıda bazı örnekler zikredildiği gibi, yerel dillerden veya İngilizceden roman veya öykü tercüme alanında yüzlerce Lisans, Yüksek lisans ve Doktora tezi bulunmaktadır⁴³.

Batı Afrika'da Batı dillerinden Arapçaya roman tercüme hareketlerine gelince, Nijerya'da 1994 yılında Olalere Adigun İngilizceden "African entertainment night" adlı romanı Arapçaya ليلة سمر أفريقية olarak çevirmiştir. Daha sonra 1997 yılında Mas'ud Râjî tarafından "The Burning Grass" isimli romanı İngilizceden Arapçaya ملتبهه أشتاب olarak çevirmiştir⁴⁴. Abdulhamid Muhammad ar'-Râjî "The incorruptible judge" adlı İngilizce romanı, yüksek lisans tezi olarak Arapçaya tercüme etmiştir⁴⁵

Amîn Başîr'e göre⁴⁶, Nijerya'daki yerel Arapça romanı, yerel dillerden ve İngilizceden tercüme edilmiş romanlar faktörü ve diğer faktörlerden dolayı ortaya çıkmıştır⁴⁷. Yani Nijerya'daki yerel yazarlar, hem iç (Yoruba ve Havsa dillerindeki roman ve öyküler) hem de dış (İngiliz romanları) kaynaklardan ilham alarak Arapça romanını ortaya koymuşlardır.

Cheikh Hamidou Kane'nin Senegal'de İslam medeniyetinin Batılılaştırması konusunu ele alan *L'adventure ambiguë* (1969) adlı romanı, المغامرة الغامضة olarak Dr. Watfi Hâşim Hamâdî'nin danışmanlığında Muhammad Sa'îd Bâh tarafından çevrilip 2012 yılında Kuveyt'te basılmıştır.

Djibril Tasmir Niane'nin *Soundjata ou l'épopée mandingue* (1960) adlı romanı, Kaba 'İmrân tarafından

³⁸ Bkz: Adebisi, a.g.e, s.180; Alfadari, a.g.e, s.46.

³⁹ : Amîn, Başîr, *Naş'atu fanni's-sardiyât fil'-adabi'n-Naujîri va tetovvuruhu*, Mecelletu havliyyatu'-turâs, sayı:19, 2019

⁴⁰ Bkz: Kabir Abubakar Amin, *Asaru alfî leyla ve leyla fi kisasi al'-kalâm ra'su mâl*, Nasarawa state journal, sayı:2

⁴¹ Hicâzî, Mustafa es-Seyyid, *el-kalâm ra'-sumâl*, el-meclisu'l-a'lâ lis'-sakâfah, 2000.

⁴² Bkz: Amîn, Başîr, *Naş'atu fanni's-sardiyât fil'-adabi'n-Naujîri va tetovvuruhu*, Mecelletu havliyyatu'-turâs, sayı:19, 2019

⁴³ Bkz: Amîn, a.g.e.

⁴⁴ Bkz: Amîn, Başîr, *Ar'-rivâya va't-ticâhâtuhâ fi'l'-adabi'l-'Arabî An'-naujîri*, Mecallatu'l-'âsimah, sayı:6, 2014,

⁴⁵ Bkz: Amîn, Başîr, *Naş'atu fanni's-sardiyât fil'-adabi'n-Naujîri va tetovvuruhu*, Mecelletu havliyyatu'-turâs, sayı:19, 2019

⁴⁶ Bkz: Amîn, Başîr, a.g.e

⁴⁷ Alfadari, Habîba da aynı görüşte. Bkz: a.g.e, s.59

ملحمة سونجاتا adıyla 2003 yılında Gine'de basılmıştır.

Sonuç

Batı Afrika'nın Araplar ve Arapça ile ilişkisi VII. yüzyıla dayanmaktadır. *Mes'ûdî*, Gana İmparatorluğunun ilk hâkimlerinin Arap kökenli olduklarını söylemektedir. Arapça, Batı Afrika'nın, devletler ve imparatorluklar tarafından yönetildiği dönemlerde bölgenin resmi dili haline gelmiştir. İslam'ı benimseyen yerel halk, İslâmî ilimler yoluyla Arap harflerini öğrenmiş ve kendi edebiyatlarının bir kısmında da bu harfleri kullanmaya başlamıştır.

İşte bu kadim eserlerden gelişen ve meydan gelen Batı Afrika'da Arapça romanı, XX. yüzyılın son yıllarında, 1996'da Nijeryalı İsmail Ebu Bekir'in Sokoto Üniversitesi'nden lisans derecesi almak için yazdığı “*Eğitimin temeli ailedir*” adlı hikayeye başlamıştır.

Batı Afrika'daki din ve Arapça eğitimini almış entelektüelleri roman sanatıyla tanıştıran tercüme, yerel ve batı dillerden Arapçaya iki yönde faaliyet göstermiştir. Dolayısıyla da Arapça romanının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan önemli etkenlerden biri tercüme olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Adebisi, A. (2020). Asâlibu't-tercûme fi'r-rivâyetil-Yorubaviyyetil-Muterceme ila'l-'Arabiyya. *İjaz Arabî Dergisi*, 3(2).
- Alfadari, H. Y. (2010). *El-ibdâ'-ul'fannî fir'-rivâyatin'-nayjîriyya* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kogi Üniversitesi.
- Alfahuri, H. (2014). *Alcâmi' fi târîhi'l-Adabi'l-'Arabî el-hadîs* (1. basım). Beyrut: Dâru'l-Jil.
- Amîn, B. (2014). Ar'-rivâya va't-ticâhâtuhâ fi'l-adabi'l-'Arabî An'-nayjîrî. *Mecallatu'l-'âsimah*, 6.
- Amîn, B. (2019). Naş'atu fannî's-sardiyyât fil'-adabi'n-Nayjîrî va tetovvuruhu. *Mecelletu Havliyyatu't-turâs*, 19.
- Amin, B. (t.y.). Ar'-rivâya va'-tticâhâtuhâ fi'l-adabi'l-'Arabî An'-Nayjîrî. *Majallatu'l-'Âsima*, 6.
- Colla, E. (2009). How Zaynab became the first Arabic novel. *History Compass*, 7, 214-225. <https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2009.00624.x>
- Er, R. (2015). *Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)*. Ankara: Hece Yayınları.
- Haj Muhammad, M. (2019). Çağdaş Arap romanında dini değerler (Yayımlanmamış doktora tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hanakoukou, A. İ. (2015-2016). *El-Harfu'l-Kur'ânî'l-Munemmet fi Mantıkati İfrikiyâ Cenûbi's-Sahrâ* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sidi Mohamed Üniversitesi, Fas.
- Hassan, W. S. (2017). *The Oxford Handbook of Arab Novelistic Traditions*. Oxford University Press.
- Haykal, A. (1994). *Tatavvuru'l-adabi'l-hadis fi Misir* (6. baskı). Dâru'l-Ma'ârif.
- Hijâzî, M. A. (2000). *El-kalâm ra'-sumâl*. El-Majlisu'l-A'lâ lis'-sakâfah.
- İbn Batûta. (1987). *Tuhfetü'n-Nüzzâr*. Dâru İhya-i'l-'Ulûm, Beyrut-Lübnan.
- İmrân, K. (2006-2007). *Eş-Şi'ru'l-Arabî fi'l-Garbi'l-İfrîkî* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kulliyetu'd-Da'veti'l-İslâmiyye, Libya.
- Hunwick, J. O., Kane, O., Salvaing, B., Seesemann, R., Sey, M., & Wilks, I. (2003). *Arabic Literature of West Africa (ALA)*, Volume 4: The writings of Western Sudanic Africa.
- Kabir Abubakar Amin. (t.y.). *Asaru alfi leyla ve leyla fi kisasi al'-kalâm ra'su mâl*. Nasarawa State Journal, 2.
- Karasu, K. (t.y.). *Cezayir Arap romanının doğuşu ve gelişimi (1962-1992)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.
- Kone, S. (t.y.). *E'rivayatu'l-'Arabiyyatu'l-mu'âsira, mukârana sosyo-na's-siyya*.
- Lansi, H. U. (2018). Kadâya's-sardi fi b'adi'r-rivâyâti'l-maktûbatî b'l-'Arabiyya fi Nayjîriya. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Al-Wifâk Uluslararası Üniversitesi, Nijer Cumhuriyeti.
- Badawi, M. M. (1992). *Modern Arabic Literature*. Cambridge University Press.
- Mazrui, A. (1992). *Afrikalılar* (Çev. Y. Kaplan). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Rattray, R. S. (1913). *Hausa Folk-Lore Customs, Proverbs, Etc*. Clarendon Press, Oxford.
- Soumana, Y. (2021). *Batı Afrika'da Arap edebiyatı ve sömürgecilik karşısındaki rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şaleş, A. (t.y.). *El-Adabu'l-İfrîkî*.

İnternet Kaynakları

<http://drmkonate.blogspot.com/2015/11/blog-post.html#more>

<http://drmkonate.blogspot.com/2015/11/blog-post.html#more>

<http://drmkonate.blogspot.com/2015/>

<http://drmkonate.blogspot.com/2015/>